

ВПЛИВ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЧИННИКІВ НА ПРОЦЕСИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

***Анотація.** В статті визначено роль соціокультурних факторів у забезпеченні економічного розвитку країни шляхом теоретичного та емпіричного аналізу. Проаналізовано відношення до цінностей, що спонукають до інноваційної діяльності, в українському суспільстві за результатами Європейського соціологічного дослідження. Визначено канали впливу культури на мікро- та макрорівні.*

***Ключові слова:** модернізація, соціокультурний чинник, інноваційна культура, цінність, інститут.*

Модернізація економіки як цілісне явище має відбуватися паралельно в усіх сферах життя суспільства – економічній, політичній, соціокультурній. В свою чергу, ці сфери та процеси, що в них відбуваються, стають детермінантами успішності модернізації. Однією з малодосліджених сфер виступає соціокультурна, оскільки досі соціальний механізм впливу культури на ефективність діяльності господарської організації чітко й обґрунтовано не описаний [6, с. 272]. Він здійснюється опосередковано, через систему базових інститутів суспільства – менталітет, систему норм і правил тощо.

Дослідження культури як однієї з детермінант економічного розвитку стало предметом соціології, культурології, історії, а з розвитком інституціональної теорії ще й економіки.

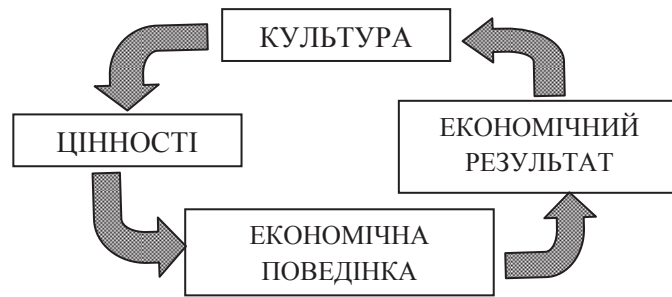
Культурний фактор в теоріях та моделях модернізації визнавався за важливий чинник в роботах М. Вебера, Т. Парсонса, Р. Алмонда, Дж. Гелбрейта, Р. Інглхарта, Дж. Сондерса. Результати їх досліджень свідчать, що економічний розвиток, культурні, а також політичні зміни, тісно пов'язані, утворюючи цілісність і навіть, до деякої міри, передбачувані паттерни [5, с. 37]. Тож для досягнення цілей модернізації необхідний «запуск комплексного соціокультурного процесу, в якому управлінські та технологічні рішення підпорядковані гуманітарним цілям, а гуманітарні цілі співвіднесені з економічними задачами» [5, с. 38].

Соціокультурні чинники вивчалися й в роботах сучасних вітчизняних й зарубіжних учених, таких як Вікарчук О.І., Єрмаханова С.А., Лапін М.І., Любина О.М., Лібанова Е.М., Макарова О.В., Пилипенко В.Є., Тарасенко В.І., Шапошников К.С. тощо. Вони розглядають дію культурного чинника в економіці, а також роль інноваційної культури як необхідної умови модернізації країни. В той же час емпіричних досліджень з цієї тематики обмаль, що пояснюється складністю статистичного вивчення соціокультурних чинників. Тож метою статті є виявлення та оцінка соціокультурних факторів, що визначають модернізацію українського суспільства на сучасному етапі.

Поняття культури багатоманітне, й досі серед дослідників немає єдиного погляду на його сутність. Вихідним виступає уявлення про культуру як складно організовану цілісність, що формується двома типами різноспрямованих процесів: креативності та структурування культури [4, с. 20]. Соціологія розглядає культуру в двох основних контекстах: 1) як механізм соціальної інтеграції та регуляції – Г. Спенсер, М. Вебер, Т. Парсонс; 2) як особлива соціальна сфера (сфера духовного виробництва), що включає перш за все соціальний контекст світу мистецтва (К. Манхейм, Р. Вільямс, Г. Маркузе, Т. Адорно, П. Бурдьє тощо) [3, с. 200].

З іншого боку, культура – це соціальна пам'ять суспільства, механізм відтворення еталонів поведінки індивідів та соціальних груп, своєрідний механізм управління ними за допомогою цінностей та норм [6, с. 270]. Такий підхід лягає в основу дослідження культури як інституту суспільства, що

зумовлює формування певного типу свідомості та детермінованих нею поведінкових практик індивідів, що тягнуть за собою відповідну зміну інших суспільних інститутів [3, с. 200]. Механізм такого перетворення відбувається за таким причинно-наслідковим зв'язком (див. рис. 1).

Рис. 1. Взаємозв'язок між культурою та станом економіки

Типологія культури є різноманітною – «висока» та «масова»; народна культура, культура еліти, культура та життєвий стиль середнього класу; «жива» культура, документована культура й культурна традиція; традиційна, економічна та інноваційна культура тощо. Таке різноманіття видів культури визначає широке коло функцій, які вона виконує в суспільстві [2, с. 33]: 1) маніпулятивна – проявляється в тому, що держава може проводити політику поширення певної культури в країні; 2) інтеграційна – культура об'єднує різні соціальні групи, незважаючи на відмінність в ідеологічних, релігійних та інших орієнтаціях, базових цінностях; 3) мотиваційна – сполучає інтереси суспільства та культуру, сприяє досягненню суспільних, господарських цілей; 4) селекційно-трансляційна – культура сприяє вибору тих норм, цінностей, еталонів поведінки, які необхідні для виживання суспільства, успішної реалізації управлінських рішень в державі; 5) інноваційна – культура може виступати джерелом творчого натхнення, формувати нові зразки поведінки, соціальні технології, форми організації управлінських відносин тощо. Оскільки іманентною рисою процесу модернізації економіки є розвиток та впровадження інновацій, то необхідною умовою модернізаційних перетворень виступає наявність інноваційної культури суспільства, що проявляється у можливості індивіда творчо втручатися в хід економічного та технологічного розвитку країни.

Інший бік впливу культури на модернізацію – через механізми розвитку демократичних інститутів. Демократія та модернізація невід'ємно пов'язуються у багатьох дослідженнях. Для розвитку ж демократії необхідним є вираження культури суспільства у ряді цінностей, які сприяють засвоєнню демократичних основ життя суспільства, в першу чергу, впевненість членів суспільства у демократичних інститутах, законслухняність, лояльність до правил гарної поведінки, довіра тощо [9].

Цінності або ціннісні орієнтації, що сформовані культурним розвитком суспільства, виступають одним з соціокультурних факторів, які сприяють модернізації [5, с. 40–41]. Зокрема, для модернізаційних процесів особливо важлива наявність таких ментальних характеристик, як дистанція громадян по відношенню до влади, ставлення до цінностей самовираження, самореалізації та особистої відповідальності за свою долю. Роль культурного чинника полягає також в розвитку метафізичних цінностей поряд із матеріальними, усуненні надмірного прагматизму, переконанні у необхідності реформ, їх підтримці та перцепції. При цьому співвідношення традиційної (консервативної, диктаторської) складової культури та інноваційної визначає готовність суспільства до змін, тобто приймати, асимілювати нововведення.

Оновлення економіки може відбуватися із зміною цінностей або без неї, при цьому змінюється лише економічна поведінка. Зміна цінностей може відбуватися під впливом негативних та позитивних факторів або прояви окремих цінностей можуть ослабнути внаслідок тиску економічних чи неекономічних обставин. Одними з них є економічні очікування домогосподарств щодо розвитку економіки. Наприклад, очікування на наступні 12 місяців у січні 2015 року були переважно несприятливими (53,6%), несприятливими, але не в усьому (22,9%), без будь-яких відчутних змін (15,3%), а сприя-

тливі очікування спостерігалися лише у 0,7% респондентів [7]. Такі очікування спонукають послаблення інституту патріотизму, довіри до влади. Іншим явищем виступає адаптивна асиметрія – коли економічна поведінка змінюється при збереженні старих установок, свідомості, традиційних цінностей, що має місце в ході пристосування до мінливих економічних умов. До таких ситуацій можна віднести «човникарство» як форму бізнесу, корупцію тощо.

Опитування щодо цінностей в ряді країн світу проводиться Європейським соціальним дослідженням (European Social Survey). Результати опитувань про індивідуальні та суспільні цінності в Україні відповідно за 2004, 2006, 2008, 2010, 2012 роки подано в табл. 1.

Таблиця 1

Результати опитувань українців (% до загальної кількості опитаних)

Цінність		2004	2006	2008	2010	2012
Ставлення до важливості розробки нових ідей, креативності	Повністю позитивне	13,3	15,5	19,6	17,7	17,1
	Позитивне	16,4	21,3	19,8	18,0	22,1
	В цілому, позитивне	15,9	17,8	17,1	16,3	17,3
	Нейтральне	21,9	19,5	17,5	17,3	18,9
	Майже негативне	23,5	19,1	17,8	20,1	16,4
	Цілком негативне	9,0	6,7	8,2	10,6	8,2
Ставлення до важливості слідувати традиціям та звичаям	Повністю позитивне	27,1	25,1	32,6	27,9	24,9
	Позитивне	31,5	33,8	27	29,4	28,7
	В цілому, позитивне	18,8	19,8	20	20	21,2
	Нейтральне	13,8	13,2	13,8	14,9	15,2
	Майже негативне	6,7	6,3	4,4	6,0	7,1
	Цілком негативне	2,1	1,8	2,2	1,9	2,9
Ставлення до важливості дотримання норм та правил	Повністю позитивне	23,4	21,3	27,3	21,6	18,1
	Позитивне	30,1	31,6	30,1	26,5	30
	В цілому, позитивне	20,9	25,0	22,9	26,3	24,3
	Нейтральне	15,9	14,4	12,3	15,7	17,8
	Майже негативне	7,9	6,0	5,5	7,8	7,2
	Цілком негативне	1,9	1,6	1,9	2,2	2,7
Ставлення до того, що держава є сильною та повинна забезпечувати безпеку	Повністю позитивне	40,4	38,4	48,1	42,2	38,2
	Позитивне	31,8	34,1	27,5	26,1	30,2
	В цілому, позитивне	15,2	14,8	12,2	17,0	16,5
	Нейтральне	8,2	9,5	8,1	10,0	8,9
	Майже негативне	2,6	2,5	2,7	3,6	4,0
	Цілком негативне	1,9	0,7	1,5	1,2	2,1
Ставлення до важливості бути успішним та визнаним у суспільстві	Повністю позитивне	13,3	13,8	18,7	13,9	15,7
	Позитивне	21,4	23,1	21,8	20,2	24,2
	В цілому, позитивне	20,9	24,7	19,3	21,8	25,4
	Нейтральне	21,7	22,2	18,1	22,8	17,6
	Майже негативне	17,2	12,6	15,9	15,5	12,2
	Цілком негативне	5,5	3,6	6,2	5,8	4,8
Ставлення до важливості приймати рішення та бути вільним	Повністю позитивне	23,4	25,0	26,7	23,1	23,4
	Позитивне	29,3	30,0	28,6	24,6	29,0
	В цілому, позитивне	20,8	21,9	21,4	21,6	22,4
	Нейтральне	17,5	14,2	15,2	19,0	16,9
	Майже негативне	6,9	7,2	6,1	8,3	6,2
	Цілком негативне	2,2	1,8	2,0	3,4	2,1
Наскільки ви щасливі?	Абсолютно нещасний	3,0	2,9	3,2	3,3	1,2
	Щасливий в різній мірі (градація 1-9)	90,9	89,5	91,3	90,2	92,5
	Абсолютно щасливий	6,1	7,6	5,5	6,5	6,3

(Джерело: [8])

Аналіз цінностей, що обумовлюють розвиток інноваційної культури, консервативні настрої, прагнення до змін показує, що за 8 років досліджень схильних позитивно оцінювати креативність та реалізацію нових ідей стало більше на 10,9% (з 45,6% до 56,5%). Важливість слідувати традиціям та звичаям у відповідях респондентів за 8 років позитивно оцінюється майже на однаковому рівні, у 2004 році – 77,4%, у 2012 – 74,8%. Те ж можна сказати й про необхідність дотримання правил і норм. Великі сподівання на державу щодо забезпечення безпеки покладають 87,4% респондентів у 2004 році та 84,9% у 2012 році, що свідчить про збереження прихильності до державного патерналізму, в той час як модернізація вимагає ліберальних економічних відносин та демократичних змін. Позитивне ставлення до таких індивідуальних цінностей, як успішність та визнання своїх заслуг у суспільстві, самостійність прийняття рішень та свобода зросло у процентному вираженні. По першому показнику – на 9,7%, по другому – на 1,3%. Позитивною зміною також можна вважати скорочення кількості абсолютно нещасних респондентів з 3 до 1,2%.

Отже, деякі сприятливі модернізації зрушення в цінностях в українському суспільстві відбуваються, проте у порівнянні з провідними країнами світу та економіками, що швидко розвиваються, зокрема Польщею, ці зміни є надто повільними та недостатніми.

Цінності впливають на економічну поведінку через такі канали, як: 1) формування стійкої системи взаємодії та партнерства членів суспільства, господарських одиниць та політичних кіл; 2) мотивація та управління виробничими процесами; 3) інтеграція та єднання членів суспільства з метою досягнення спільних цілей розвитку суспільства.

Механізм впливу культури, у тому числі її інноваційної складової, можна розглядати як на мікро-, так і на макрорівні. На мікрорівні соціально-культурний чинник спрямований на перегляд існуючих стратегій, місії, цілей і програм розвитку організації, необхідність реорганізації організаційної структури для інноваційної діяльності та необхідність розроблення нових кадрових програм. Завданнями, що виконує культура, виступають оптимізація усіх потенціалів, важливих для здійснення інноваційного процесу та існування інноваційної системи, стимулювання інтелектуального капіталу та його складових; формування інформаційної та комунікаційної системи на кожному етапі інноваційного процесу та всередині інноваційної системи підприємства – між рівнями і складовими; сприяння у формуванні і впровадженні інноваційних стратегій розвитку підприємства; ліквідація бар'єрів всередині організаційної структури підприємства; у синтезі із корпоративною культурою формування інтенсивно-інтелектуального клімату всередині організації, підсилення мотиваційних механізмів, а також створення інноваційного іміджу підприємства [1, с. 12].

На макрорівня культура діє через систему інститутів, таких як освіта, традиції, політичний устрій, довіри до влади тощо. При цьому розвиток освітніх інституцій і поширений доступ до освіти – це невід'ємно супутнє явище, а можливо, й передумова модернізації. В кількісних дослідженнях підтверджена значимість високої кореляції між грамотністю та доходом на душу населення [10, р. 5].

Отже, позитивний вплив соціокультурних чинників спонукає підвищення продуктивності праці, рентабельності виробництва на мікро- та макрорівнях. В результаті підвищення добробуту суспільства відбувається закріплення та посилення тих елементів культури, які найбільше цьому сприяють, та нівелювання тих, які мають негативний вплив.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вікарчук О.І. Інноваційна культура як інструмент підвищення продуктивності праці / О.І. Вікарчук // Інноваційна культура суспільства: механізми формування та розвитку : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (27 лютого–2 березня 2013 р.). – Сімферополь: Центр розвитку освіти, науки та інновацій, 2013. – С. 11–14.
2. Економічна соціологія : [навч. посібник] / [В.М. Ворона, В.Є. Пилипенко, В.І. Тарасенко та ін.; за ред. В.М. Ворони, В.Є. Пилипенка]. – К.: Інститут соціології НАН України, 1997. – 273 с.
3. Ермаханова С.А. Социокультурные факторы модернизации: противостояние традиции и инновации, самобытности и универсальности / С.А. Ермаханова // Омский научный вестник. – 2007. – № 6 (62). – С. 199–208.

4. Иваницкая Л.В. Инновационная культура личности и общества в контексте приоритетов образовательной деятельности / Л.В. Иваницкая, В.Ф. Самохин, В.П. Чернолес // Вестник Российской академии естественных наук. – 2007. – № 1. – С. 19–23.
5. Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки [колективна монографія] / [Лібанова Е.М., Макарова О.В., Курило І.О. та ін.]; за ред. Е.М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2012. – 320 с.
6. Пилипенко В.Е. Экономическая социология : учеб. пособие / В.Е. Пилипенко, Э.А. Гансова, В.С. Казаков и др.; под ред. В.Е. Пилипенко. – К.: МАУП, 2002. – 296 с.
7. Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів (за даними вибіркового опитування домогосподарств у січні 2015 року): статистичний збірник [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України, Київ, 2015. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. ESS Data [Електронний ресурс] / European Social Survey. – Режим доступу: <http://nesstar.ess.nsd.uib.no/webview/>
9. Inglehart, R. Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence / R. Inglehart, C. Welzel. – Cambridge, Cambridge University Press, 2005. – 344 p.
10. Saunders, John V.D. Social Factors in Latin American Modernization / John V.D. Saunders // The Graduate Center for Latin America Studies, Occasional Paper No. 5. – June, 1965. – 8 p.

Е.А. Ляховец. *Влияние социокультурных факторов на процессы модернизации экономики.* – **Статья.**

Аннотация. В статье определена роль социокультурных факторов в обеспечении экономического развития страны путем теоретического и эмпирического анализа. Проанализировано отношение к ценностям, которые побуждают к инновационной деятельности в украинском обществе по результатам Европейского социологического исследования. Определены каналы влияния культуры на микро- и макроуровне.

Ключевые слова: модернизация, социокультурный фактор, инновационная культура, ценность, институт.

Olena O. Liakhovets, Victor V. Khanzhyn, Impact of Sociocultural Determinants on the Modernization Processes of the Economy. – **Article.**

Summary. In the article by O.O. Liakhovets, V.V. Khanzhyn “Impact of Sociocultural Determinants on the Modernization Processes of the Economy” the role of sociocultural factors of economic development are determined with the help of theoretical and empirical analysis. The attitude to human values stipulating an innovation activity in Ukrainian society is analyzed based on the results of the European Sociological Survey. The channels of culture’s impact on micro- and macrolevel are defined.

Key words: modernization, sociocultural factor, innovation culture, value, institution.

УДК 330.36(004.9)

О.А. Мартинюк,

кандидат економічних наук, доцент

Ю.М. Ільниць,

магістрант факультету Економіки і менеджменту,

Міжнародний гуманітарний університет,

м. Одеса. Україна

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ BSC НА УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Анотація. Стаття присвячена розгляду проблем впровадження системи Balanced ScoreCard (BSC). По-перше було розглянуто основні переваги впровадження концепції та взаємозв'язок стратегічної карти і моделі BSC. По-друге, було виокремлено основні аспекти формування стратегічних пріоритетів підприємств при